

Cuprins

ARGUMENT	5
Partea I. GENERALITĂȚI PRIVIND ARTA ORATORICĂ.....	7
Capitolul I. INTRODUCERE ÎN PROBLEMATICA ARTEI ORATORICE.....	9
1. Noțiunea de artă	9
2. Specificul artei oratorice	10
2.1. Oratoria – arta de a vorbi.....	10
2.2. Conținut.....	11
2.3. Oratorul – „subiectul” artei oratorice	12
3. Începuturi ale oratoriei	14
4. Retorica – artă și știință	15
4.1. Sensuri ale termenului.....	15
4.2. Definiții ale retoricii	17
5. Scurtă evoluție a artei oratorice	20
5.1. Apariție și înflorire	20
5.2. Decăderea după instaurarea Imperiului Roman	21
5.3. Evul Mediu și arta oratorică	22
5.4. Renașterea și retorica.....	23
5.5. Parcursul ulterior al retoricii.....	24
5.6. Artă oratorică și retorica în contemporaneitate	25
5.7. Retorica în România.....	26
Capitolul II. CUVÂNTUL – ELEMENT ESENȚIAL ÎN ARTA ORATORICĂ	39
1. Primordialitatea cuvântului	39
2. Cuvântul – caracteristica omului	40
3. Cuvântul și retorica	43
4. Măsura sau echilibrul în cuvinte	44
5. Umorul și comunicarea	45
5.1. Definiții	45
5.2. Gluma.....	46
5.3. Ironia	47
6. Cuvântul și fapta.....	47
7. Tăcerea în... vorbire.....	48

Capitolul III. CONTRIBUȚII ANTICE LA APARIȚIA ȘI DEZVOLTAREA ARTEI ORATORICE.....	55
1. Contribuția lui Pitagora	55
1.1. Scurtă biografie	55
1.2. Idei din discursurile lui Pitagora	56
1.3. Legile lui Pitagora	57
2. Contribuția lui Antiphon din Ramnus.....	59
2.1. Antiphon – orator și profesor	59
2.2. Tetralogia a doua	60
3. Contribuția lui Corax și a elevului său Tisias	66
3.1. Începuturile retoricii judiciare.....	66
3.2. Dilema lui Corax	67
4. Contribuția sofisților	67
4.1. Sofiștii și lecțiile lor	67
4.2. Protagoras.....	68
4.3. Gorgias	69
4.4. Prodicos	71
4.5. Critica învățaturii sofisților	71
5. Contribuția lui Platon.....	73
5.1. Elementele definitorii privind viața și opera lui Platon.....	73
5.2. Atitudinea lui Platon față de retorică.....	74
6. Contribuția lui Aristotel.....	77
6.1. Repere ale activității și operei lui Aristotel.....	77
6.2. Reabilitarea retoricii.....	79
7. Contribuția lui Demostene	81
7.1. Date biografice	81
7.2. Demostene – mare orator.....	82
7.3. Discursurile politice	82
7.4. Discursurile juridice.....	86
8. Contribuția lui Cicero	87
8.1. Informații biografice	87
8.2. Cicero – avocat	89
8.3. Cicero – om politic.....	92
8.4. Cicero – despre elocvență și orator	99
Capitolul IV. MARI CLASICI AI ORATORIEI ROMÂNEȘTI	103
1. O posibilă selecție.....	103
2. Mihail Kogălniceanu.....	103

2.1. Date biografice	103
2.2. Mihail Kogălniceanu – om politic	106
2.3. Mihail Kogălniceanu – avocat.....	107
2.4. Oratoria lui Mihail Kogălniceanu.....	108
2.5. Discurs la alegerea lui Alexandru Ioan Cuza ca Domn al Moldovei	109
2.6. Discurs în Comisia Centrală pentru fixarea Capitalei Principatelor Unite la București.....	110
3. Barbu Ștefănescu Delavrancea	112
3.1. Date biografice	112
3.2. Delavrancea – scriitor.....	113
3.3. Delavrancea – mare orator	114
3.4. Delavrancea – om politic	114
3.5. Pledoaria avocatului Delavrancea în procesul arhitectului Socolescu (Selecții).....	116
4. Nicolae Titulescu	126
4.1. Date biografice	126
4.2. Nicolae Titulescu – eminent jurist	129
4.3. Nicolae Titulescu – politician și diplomat.....	130
4.4. Nicolae Titulescu – mare orator	133
4.5. Contribuții în soluționarea procesului optanților unguri	135
4.6. Poziția României față de evenimentele din Balcani (1912-1913)	136
 Partea a II-a. ESENȚA ARTEI ORATORICE.....	 141
 Capitolul V. DISCURSUL.....	 143
1. Noțiuni	143
2. Clasificări ale discursului.....	144
3. Structura discursului.....	146
4. Pregătirea discursului	153
5. Stilul și figurile de stil în arta oratorică.....	155
5.1. Stilul și calitățile sale	155
5.2. Figurile de stil și importanța lor.....	159
6. Pledoaria – discursul judiciar al avocaților	165
6.1 Reguli generale	165
6.2. Importanța concluziilor orale	174
7. Caracteristici ale discursului politic	175
8. Conciziunea discursului	179
9. Discursul, citit sau necitit?	181

Capitolul VI. PLASTICA ORATORICĂ	183
1. Explicații	183
2. Însemnătatea limbajului gestual	183
3. Fizionomia	184
4. Zâmbetul	186
5. Mâinile	187
6. Armonia gesturilor	188
7. Vocea oratorului	189
7.1. Importanță	189
7.2. Caracteristicile vocii	190
8. Dicția sau pronunția	192
9. Ticurile verbale	193
10. Umorel și comunicarea	193
10.1. Definiții	193
10.2. Gluma	194
10.3. Ironia	195
10.4. Râsul	196
11. Tracul	199
12. Relația orator – auditoriu	200
13. Fizicul oratorului	202
14. Îmbrăcăminte oratorului	202
15. Roba avocatului	203
CAPITOLUL VII. AVOCAȚII	205
1. Preliminarii	205
2. Avocatura în trecutul României	205
3. Eminescu și avocatura	206
4. Femeile și avocatura	207
5. Avocatul în perioada comunistă	209
6. Caracteristici ale profesiei de avocat	211
7. Misiunea avocatului	212
8. Avocatul de vocație	215
9. Exigențe ale profesiei de avocat	217
9.1. Calități și defecte	217
9.2. Corectitudinea avocatului	219
9.3. Scrisul și vorbitul	220
9.4. Convingerea judecătorului – scopul avocatului	221

10. Avocații și magistrații	222
11. Judecători în... pamflete.....	226
11.1 Judecătorul ignorant.....	226
11.2. Judecătorul indolent.....	227
11.3. Judecătorul perfid	228
11.4. Unor magistrați.....	228
12. Avocații și politica	229
13. Răutăți și gânduri bune despre avocați.....	230
14. Avocați în epigrame	233
15. Pășania avocatului decedat, ajuns fraudulos în Rai.....	235
Capitolul VIII. POLITICIENII.....	238
1. Precizări terminologice.....	238
2. Păreri despre politică și politicieni – istorie și actualitate	238
3. Din ideile lui Confucius despre guvernare.....	253
4. Importanța și responsabilitatea alegătorilor	255
5. Alte paradoxuri ale democrației	262
6. Caracterizări și „ziceri” ale unor politicieni de azi	263
6.1. Considerații preliminare.....	263
6.2. Ion Iliescu.....	263
6.3. Traian Băsescu.....	265
6.4. Klaus Iohannis.....	271
6.5. Viorica Dăncilă	274
6.6. Viorel Ponta.....	276
6.7. Alți politicieni și gafele lor	278
6.8. Concluzii.....	283
Partea a III-a. PROCESE CELEBRE	285
Capitolul IX. PROCESUL LUI SOCRATE	287
1. Socrate – date biografice.....	287
2. Acuzațiile	289
3. Tribunalul și procedura judiciară.....	290
4. Apărarea	291
5. Verdictul	295
6. Ultimul cuvânt	296
7. Concluzii.....	297
8. „Rejudecarea” procesului	298

Capitolul X. PROCESUL LUI IISUS	299
2. Demersuri anterioare arestării lui Iisus întreprinse de Pilat	299
3. Impresia soției lui Pilat produsă la vederea lui Iisus și discuția avută cu soțul ei.....	301
4. Intrarea în Templu.....	302
5. Trădarea lui Iuda.....	303
6. Ancheta și judecata lui Iisus de către autoritățile iudaice.....	304
7. Judecata lui Pilat.....	306
8. Hotărârea de condamnare	307
9. Revizuirea procesului	309
Capitolul XI. PROCESUL CARAGIALE – CAION.....	311
1. Ironia lui Caragiale	311
2. Caion acuză de plagiat	311
3. Rezumatul dramei Năpasta.....	312
4. Reacția lui Caragiale: se adresează justiției	313
5. Ecouri în presă și luări de poziții. Noi acuzații	314
6. Desfășurarea procesului	315
7. Pledoaria lui Delavrancea.....	316
8. Hotărârea instanței	320
9. Rejudecarea procesului.....	320
10. Restabilirea adevărului	321
Capitolul XII. PROCESUL LUI CEAUȘESCU.....	322
1. Nicolae Ceaușescu – conducător și „fiu iubit al poporului român”	322
2. Contextul internațional care a favorizat înlăturarea regimului Ceaușescu	324
3. Începutul... sfârșitul	327
4. Diversiunea	327
5. Organizarea judecății.....	330
6. Execuția	331
7. Comunicatul Consiliului Frontului Salvării Naționale.....	332
8. Rejudecarea procesului.....	332
9. Transcriptul procesului	333
10. De ce a fost omorât Ceaușescu – o opinie	349
11. O reevaluare.....	354

Partea I

GENERALITĂȚI PRIVIND ARTA ORATORICĂ

Capitolul I

INTRODUCERE ÎN PROBLEMATICA ARTEI ORATORICE

1. Noțiunea de artă

Provenit din latinescul *ars*, termenul de artă are următoarele semnificații:

– „activitate a omului care are ca scop producerea unor valori estetice și care folosește mijloace de exprimare cu caracter specific”;

– „îndemânare deosebită într-o activitate, pricepere, măiestrie”;

– „îndeletnicire care cere multă îndemânare și anumite cunoștințe”¹.

O explicație a artei (în versuri) o întâlnim la scriitorul francez *Victor Hugo* (1802-1885):

„Arta e glorie și bucurie;

E flacăra ce arde-n vijelie,

Arta-i un cântec minunat ce place

A celor ce-s îndrăgostiți de pace.

Arta-i gândirea omenească

Ce orice lanțuri poate să zdrobească”².

În concepția criticului literar *George Călinescu* (1899-1965), arta este:

– o oglindire a vieții;

– expresia umanității;

– mod superior de gândire și acțiune prin creația de obiecte specifice³.

Dramaturgul *I.L. Caragiale* (1852-1912) considera că „principiul fundamental al artei în genere este intenția de a transmite o concepție prin mijloace convenționale de la om la om; încercarea de a realiza acea intenție reprezintă opera de artă”⁴.

„Arta nu este un dar al naturii, nu o găsim de-a gata, ci este o lucrare, un efort... care întâmpină greutate și care necesită zăbucium, pentru a combina după o serie de legi un număr de simboluri, care pot să fie cuvinte, culori, linii, pentru a ajunge la un mecanism cu principii de coeziune... Arta e frumosul și frumosul e artă” (*Mihai Ralea*, 1896-1964,

¹ *Dicționarul explicativ al limbii române* (DEX), Ed. Univers Enciclopedic Gold, București, 2016, p. 70.

² În *Cugetări și reflecții despre cultură și civilizație* (antologie de E. Mihăilescu), Ed. Albatros, București, 1984, p. 190.

³ G. Călinescu, *Aforisme și reflecții* (ediție îngrijită de I.D. Pîrvulescu, Al. Stănciulescu-Bârda), Ed. Albatros, București, 1984, pp. 9-10.

⁴ *Cugetări și reflecții...*, p. 180.

academician și om politic)⁵. Citându-l pe scriitorul rus Alexandr Blok (1880-1921), „arta, ca și viața, nu e de nasul celor slabi”.

„În artă și numai în artă” – scrie *Ion Slavici* (1848-1925) – „se pot prezenta lucrurile în desăvârșirea ființei lor, și cu cât întruparea dă mai mult iluziunea realității, cu atât mai încântătoare e”⁶.

Și poetul *Alexandru Vlahuță* (1858-1919) menționa: „Adevărata artă e aceea care are o valoare absolută, care face să bată toate inimile deodată – ce mare lucru e aceasta! – arta în care creatorul a condensat cea mai sinceră și intensă viață, cea mai mare putere emoțională, ca să fie pentru toți și pentru toate momentele vieții noastre”⁷.

Scopul artei este aproape divin – mărturisește scriitorul francez *Victor Hugo* (1802-1885) – „a învia dacă este vorba de istorie, a vedea dacă este vorba de poezie”⁸.

Probabil unii urăsc arta. Dar, astfel, s-a făcut un pas: Deja au recunoscut-o (*Stanislaw Ferzy Lec*, poet polonez, 1909-1960)⁹.

„Doar datorită artei și numai ei, cei care ne-au părăsit, plecând de pe lumea aceasta, rămân contemporanii noștri” (*Vladyslaw Loranc*)¹⁰.

Ars longa vita brevis, adică, *viața e scurtă, arta rezistă în timp* (*Hipocrate*, 460-370 î.Hr., medic grec, supranumit „părintele medicinei”).

Așadar, cuvântul *artă* desemnează atât o activitate a omului menită să creeze anumite bunuri, valori, opere, cât și o îndemânare deosebită în acest sens, o măiestrie în actul de creație. Artă se poate manifesta în orice produs material (construcții, sculpturi, picturi etc.) sau spiritual (scrieri de toate genurile, romane, poezii, lucrări științifice, compoziții muzicale etc., inclusiv discursuri și rostirea lor).

2. Specificul artei oratorice

2.1. Oratoria – arta de a vorbi

Artă oratorică este artă de a vorbi, dar nu oricum, de oricine și oriunde, ci de un orator în fața unui public, cu respectarea unor exigențe și având un anumit scop.

De altfel, termenul *oratorie* (din lat. *oratoria*) semnifică:

- „arta de a compune și rosti discursuri;
- artă de a vorbi convingător și frumos în public”¹¹.

⁵ *Ibidem*, pp. 198-199.

⁶ *Ibidem*, p. 200.

⁷ *Ibidem*, p. 205.

⁸ *Ibidem*, p. 190.

⁹ În *Gânduri nemuritoare. Proverbe și cugetări poloneze* (ediție îngrijită și prefăcută de N. Mareș), Ed. Albatros, București, 1986, p. 9.

¹⁰ *Ibidem*, p. 10.

¹¹ DEX, p. 824.

În materia discutată se corelează și se îmbină indestructibil termenii care formează așa-numita *triada aristotelică*: *ethos* (orator), *pathos* (auditor) și *logos* (limbaj, discurs)¹².

Cuvântul *oratorie* este apropiat, până la sinonimie, de *elocvență* (elocință).

Elocvența (din lat. *eloquentia*) sau *elocința* înseamnă:

- „însușirea de a fi elocvent;
- arta de a vorbi frumos, emoționant, convingător”.

Elocvent (din lat. *eloquens*) semnifică:

- ca adjectiv, persoană „care are darul de a expune frumos și convingător;
- (adesea adverbial) plin de înțeles, grăitor, demonstrativ, expresiv, semnificativ”¹³.

Din cele de mai sus, se desprinde concluzia că oratoria conține două categorii de activități, și anume:

- aceea de a compune discursuri;
- pe cea de a vorbi, și nu oricum, ci convingător și frumos, în fața unui public, de a rosti discursuri.

Este posibil, mai ales în privința discursului politic, ca autorul acestuia să fie o altă persoană decât vorbitorul (care citește ori învață discursul). Regula, însă, constă în aceea că oratorul este și autorul discursului, care-l pregătește anterior sau îl improvizează atunci când îl rostește.

2.2. Conținut

Prin urmare, oratoria este o formă a artei, care se supune tuturor regulilor și exigențelor acesteia. Ca în orice alt domeniu, ea nu poate fi practică cu succes decât de persoanele cu aptitudini în această artă a cuvântului rostit¹⁴ și care s-au pregătit temeinic în acest sens. Dar, spre deosebire de celelalte arte (sculptura, pictura, poezia, muzica, dansul etc.), oratoria are ca mijloc al exercițiului *cuvântul*, oralitatea lui; mijlocul prin care se realizează această artă este *discursul*, înțeles ca o organizare a ideilor prin intermediul cuvintelor și al legăturilor dintre acestea¹⁵.

Asemănător tuturor celorlalte arte și oratoria „se manifestă în numele ideii de frumos”¹⁶. Într-adevăr, prin discurs nu se urmărește doar informarea auditoriului, argumentarea celor spuse de orator, ci el trebuie să-și impresioneze prin armonia frazelor și stilul de compunere și expunere a lui. Celebrul om politic, avocat și orator roman, *Cicero* (106-43 î.Hr.) a fixat cele trei condiții care trebuie îndeplinite de orator (prin discursul său): *să convingă, să miște, să placă*¹⁷.

¹² C. Sălăvăstru, *Mic tratat de oratorie*, Ed. Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași 2010, p. 23.

¹³ *Ibidem*, p. 381.

¹⁴ C.N Sălăvăstru, *Mic tratat de oratorie*, Ed. Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2011, p. 24.

¹⁵ *Ibidem*, p. 26.

¹⁶ *Ibidem*, p. 27.

¹⁷ În latinește: „*Tria sunt quae praestare debeat orator: ut doceat, moveat et delectat*”.

Un alt specific al artei oratorice: ea se realizează instantaneu, direct în fața unui auditoriu; este arta de a vorbi în public¹⁸. Scopul său este de a convinge ascultătorii în sensul urmărit de orator.

Despre acest scop sau obiectiv, filozoful și profesorul de retorică *Aristotel* (384-322 î.Hr.), mintea enciclopedică a Antichității, referindu-se la retorică, a scris¹⁹: „Fie, deci, *retorica o facultate de a cerceta, pentru fiecare caz în parte, ceea ce poate fi capabil de a convinge*. Iar aceasta nu este funcția niciunei alte arte; căci fiecare din celelalte arte este instructivă și persuasivă în ceea ce privește obiectul ei propriu, ca, de exemplu, medicina relativ la stările de sănătate și de boală, sau geometria cu privire la schimbările survenite în rândul mărimilor, sau aritmetica referitor la numere și, la fel, toate celelalte arte și științe; în schimb, retorica pare să aibă, ca să spunem așa, facultatea de a cerceta în privința unei chestiuni date ceea ce este capabil de convingere, și de aceea afirmăm noi că ea nu are o tehnică privitoare la un anumit gen de obiecte propriu și determinat. Dintre dovezi, unele sunt extratehnice, altele – tehnice. Numesc extratehnice toate câte nu au fost procurate de noi, ci existau înainte, ca, de exemplu, martorii, mărturisirile smulse sub tortură, scrierile și altele de acest fel, pe de altă parte, numesc tehnice toate câte pot fi elaborate cu ajutorul metodei și al nostru, astfel încât, în privința dovezilor, trebuie să le folosim pe primele, să le inventăm, în schimb, pe ultimele. Există trei feluri de dovezi procurate cu ajutorul discursului: primul constă în caracterul vorbitorului, al doilea – în punerea auditoriului într-o anumită dispoziție, al treilea – în discursul însuși, datorită faptului că el demonstrează sau pare a demonstra”.

De aceea, oratoria este *arta de a practica discursul după regulile retorice ale frumosului în vederea persuasiunii auditorului*.

Având în vedere că *oratoria* este ea însăși o artă (a vorbirii), se poate aprecia că sintagma *arta oratorică*, adesea utilizată, este o formulă redundantă, pleonastică chiar. Dar ea credem că se impune fiind în măsură să sublinieze caracteristica esențială a oratoriei: *aceea de a fi o artă, și anume arta vorbirii*²⁰.

2.3. Oratorul – „subiectul” artei oratorice

Termenul provine din latinescul *orator*. Denumit și retor (din lat. *rhetor*), el este:

- „persoană care compune și rostește un discurs;
- persoană care are talentul de a vorbi frumos în fața unui public”²¹.

¹⁸ C. Sălăvăstru, *op. cit.*, p. 24.

¹⁹ Aristotel, *Retorica*, traducere de M.C. Andrieș, Ed. IRI, București, 2004, p. 91.

²⁰ Sintagma este utilizată de însuși celebrul profesor de retorică, om politic și avocat Marcus Fabius Quintilian (35-96 î.Hr.), în cunoscuta sa lucrare intitulată chiar *Arta oratorică*, publicată de Ed. Minerva, 1974 (traducere de M. Hetco).

²¹ DEX, p. 350.

Deci, oratoria este o activitate umană, având ca autor o anumită persoană fizică care își compune și își rostește un discurs, și nu oricum, ci vorbind frumos în fața unui auditoriu dispus (sau nevoit) să asculte.

La romani oratorul (retorul) era denumit și *magister dicendi*, adică maestru în elocință²². De asemenea, tot ei utilizau termenul de *eloquens* (elocvent) pentru oratorul desăvârșit, înzestrat cu o bogată pregătire culturală, prin excelență filozofică, iar cel de *disertus*, pentru a-l caracteriza pe cel care se exprimă corect și convingător în ochii mulțimii²³. Cicero utiliza și termenul de *doctus orator*, înțelegând prin acesta tipul ideal de orator care trebuie să stăpânească un ansamblu de cunoștințe în afara celor oferite de retorica propriu-zisă.

Una dintre cele mai vechi definiții date oratorului aparține omului politic și scriitorului roman *Cato cel Bătrân* (234-149 î.Hr.). *Orator este vir bonus dicendi peritus* (Oratorul este un om integru care știe să vorbească). Dar, în timp ce poezii se nasc, oratorii se fac (*Nascuntur poetae, fiunt oratores – Quintilian 30-90 d.Hr., om politic, avocat și profesor roman*). Cu alte cuvinte, chiar dacă oratorii nu sunt înzestrați cu calități de la naștere (ca în cazul poezilor), prin studiu și pregătire intensă ei pot ajunge să fie denumiți astfel²⁴.

Interesante sunt diferențierile și caracterizările făcute de omul politic și de cultură *Titu Maiorescu* (1811-1864) între diferite categorii de vorbitori: „Atât oratorul, cât și retorul și limbutul au darul vorbirii; dar oratorul vorbește pentru a spune ceva, retorul pentru a se auzi vorbind, limbutul pentru a vorbi. Motivul oratorului este precizarea unei situații publice, afirmarea sau combaterea unei idei, convingerea unui auditoriu; mobilul retorului este de a trece de orator sau înfrângerea erudiției, sau încântarea de sonoritatea propriilor sale cuvinte; pornirea limbutului este de a se amesteca și el în vorbă oriunde și oricum. Pe orator îl stăpânește scopul, pe retor – deșertăciunea, pe guraliv – mâncărimea de limbă. De aceea, oratorul poate avea o valoare permanentă, retorul – numai una trecătoare, limbutul – niciuna²⁵.”

²² Șt. Zăvălaș, *Introducere în retorică*, Ed. Unex, București, 1991, p. 14. A se vedea și C. Stroie, *Retorica și teoria argumentării*, Ed. Pământul, 2007, pp. 10-13.

²³ Publius Cornelius Tacitus, *Germania. Dialogul despre oratori*, op. cit., p. 59, nota 2.

²⁴ Un exemplu grăitor în acest sens este Demostene (384-322 î.Hr.), considerat cel mai important orator al Greciei antice și unul dintre cei mai de seamă ai tuturor timpurilor. Acesta, ca să ajungă orator, a făcut eforturi supraomenești: pentru a-și corija defectele de vorbire făcea exerciții cu pietricele introduse în gură; pentru a elimina ticul constând dintr-o mișcare necontrolată a umerilor își lega o sabie de gât care îl înțepa la orice mișcare nefirească a corpului; pentru că vorbea încet și pentru a se obișnui cu zgomotul mulțimilor își declama discursurile pe malul mării; pentru a putea studia în liniște, se ascundea într-o peșteră (Al. Țiclea, *Retorica*, Ed. Universul Juridic, București 2012, p. 53).

²⁵ T. Maiorescu, *Cugetări și aforisme* (selecție de S. Ghiță), Ed. Albatros, București, 1986, pp. 136-137).

3. Începuturi ale oratoriei

Istoria oratoriei se confundă cu istoria omenirii, fiind strâns legată de devenirea omului în societate și de dezvoltarea acesteia²⁶. Probabil că primul om care a comunicat cu semenul său a făcut, fără să știe, retorică²⁷.

E limpede – notează profesorul-avocat și om politic roman *Quintilian* (35-96 î.Hr.) – că omul a primit facultatea de a vorbi odată cu nașterea sa (căci fără îndoială aceasta este începutul vorbirii), că nevoia l-a împins să o cultive și să o dezvolte, iar metoda și exercițiul i-au dat desăvârșirea. Dacă începutul vorbirii ni l-a dat natura, începutul artei – observația. De pildă, în cazul medicinei oamenii, văzând multe lucruri folositoare, altele dăunătoare sănătății, au făurit din observarea acestora o artă; la fel, surprinzând în vorbire unele procedee utile, altele de prisos, au notat ce trebuie imitat ori evitat și au adăugat ei înșiși unele precepte în spiritul celor constatate; acestea au fost confirmate de uz; după aceea, fiecare a transmis altora cunoștințele sale.

Quintilian a observat că *Cicero* a atribuit originea elocinței *întemeietorilor de cetăți și legiuitorilor* și a comentat: „Este sigur că ei stăpâneau arta cuvântului, totuși nu înțeleg de ce consideră el acest lucru ca început al elocinței, fiindcă există și astăzi populații nomade, fără orașe și legi care au totuși în sânul lor oameni care îndeplinesc anumite solii, acuză sau apără, într-un cuvânt, care cred că unul vorbește mai bine decât altul”²⁸.

Tacitus (55-120 d.Hr.), om politic, avocat și istoric roman, considera că elocința nu s-ar fi născut ori nu s-ar fi dezvoltat dacă nu s-ar fi săvârșit jafuri și crime. El se întreba: „cine ne cheamă pe noi, apărătorii, dacă nu cel vinovat sau cel nenorocit?”, „Care municipiu (cetate) vine în rândurile clienților noștri, dacă nu acela pe care un popor din vecinătate sau o dezbinare launtrică îl tulbură?” „Ce fel de provincie apărăm, dacă nu una jefuită și apăsată? Sigur că ar fi mult mai bine ca nimeni să nu aibă de ce să se plângă decât să caute răzbunare, dar întâmplându-se să fie încălcate legea și omenia, oratorul (apărătorul) și elocvența trebuiau ca necesitate să apară”²⁹.

În același sens, *Plinius cel Bătrân* (23-79 d.Hr.), om de cultură roman (a scris *Istoria Naturală*), socotea că elocvența a fost condiționată de alterarea gravă a relațiilor umane: „dacă s-ar găsi întâmplător un stat în care nimeni să nu greșească ar fi de prisos oratorul în mijlocul unor oameni nevinovați, întocmai ca medicul în mijlocul unor oameni sănătoși”. Acolo unde „disciplina era cât se poate de severă și legile cât se poate de aspre” sau în cele în care guvernarea era „statornică”, la macedoneni sau la perși bunăoară, „nu aflăm nimic despre elocvență”³⁰.

²⁶ C. Sălăvăstru, *Raționalitate și discurs*, Ed. Didactică și Pedagogică – R.A. București, 1996, p. 25.

²⁷ Al. Țiclea, *Retorica*, p. 13 și urm.

²⁸ *Quintilian, Arta oratorică* (traducere, studiu introductiv, tabel cronologic, note, indici de M. Hetco), București, 1974, vol. I, pp. 232-233.

²⁹ Publius Cornelius Tacitus, *Germania. Dialoguri despre oratori*, Ed. Paideia, 2004 (studiu introductiv și note de E. Cizek), pp. 100-101.

³⁰ Gh. Vlăduțescu, *Filozofia în Roma antică*, Ed. Albatros, București, 1991, pp. 233-234.

4. Retorica – artă și știință

4.1. Sensuri ale termenului

Derivând din latinescul *rhetorica*, termenul în discuție are semnificațiile:

- „arta de a vorbi frumos;
- arta de a convinge un auditor prin măiestria argumentației, frumusețea stilului și a limbii;
- ansamblul regulilor care ajută la însușirea acestei arte;
- (peiorativ) stilul sau felul de a vorbi al cuiva”³¹.

Retorica este deci arta oratorului de a convinge auditoriul cu privire la justetea ideilor sale.

Din păcate, în vorbirea curentă termenul de *retorică* circulă, având, în principal, sensuri peiorative sau neconforme cu esența sa³².

De exemplu, se folosește sintagma *întrebare retorică* cu semnificația unei întrebări căreia i se cunoaște deja răspunsul ori e pusă doar de dragul de a fi auzită. Se mai folosește terminologia *retorica lui x* (sau a lui y), desemnând stilul de exprimare, de vorbire al acelei persoane.

Mai sunt întâlnite expresiile *retorica disperării* cu sensul de nemulțumire acută, mâhnire profundă față de greutățile vieții sau cea din *retorica dintre x și y*, având semnificația unei dispute, neînțelegeri, certuri între x și y.

Am întâlnit și sintagma *retorica politică*, în următoarea afirmație: „Nenorocirea este că viața și retorica politică nu sunt dominate numai de batjocură, ci și de demagogie și tupeu”³³. Așadar, conform acestei afirmații, politicienii de azi vorbesc mult și fără rost, fac promisiuni zgomotoase irealizabile, nu le este jenă de atitudinile lor, adesea schimbătoare, ceea ce reprezintă o batjocură (la adresa poporului român, probabil).

Aceeași semnificație disprețuitoare, cu nuanțe negative, o are și expresia *retorică de chibiț*; „chibițează” acei ziariști „care populează ecranele”, fiind invitați la „tocșouri”³⁴.

³¹ DEX, p. 1046.

³² Al. Țiclea, *op. cit.*, p. 10.

³³ Este mărturisirea lui Sergiu Andon, fost ziarist de succes înainte de 1989 (la organul de presă al Partidului Comunist Român, „Scânteia”), devenit, după 1990, avocat, om politic și parlamentar influent, (conform ziarului „7 Plus” din 9 septembrie, 2009, p. 5). Ulterior, Sergiu Andon a fost considerat „avocatul de lux al turnătorilor”. Iar „securitatea” a fost „sursa ziaristului Andon” (M. Corlățeanu, *Avocatul de lux al turnătorilor*, în „Evenimentul Zilei” din 10 februarie 2010, p. 4).

³⁴ R.I. Boanchiș, în articolul *Retorică de chibiț*, publicat în „7 Plus” din 10 octombrie 2009, p. 3, scrie: Invitatul (ziarist) „nu vine cu vreo informație, a stat toată ziua la birou, a băut cafele, a bârfit, n-a dat niciun telefon, ca să se intereseze de subiectul pe care știa de la prânz că trebuie să-l bolborosească. Așa că bagă o retorică de chibiț, speculează la modul gros și previzibil, fără a avea aptitudini pentru improvizație, care e o artă. Ce latră el poate să zică și privitorul de la televizor. Există doar două diferențe. Omului așezat în fotoliu, acasă, îi lipsesc legitimația de jurnalist și impostura de a pune semnul egalității între băjbăială și verdict”.

Un cunoscut comentator politic (*Emil Hurezeanu*), referindu-se la o remaniere guvernamentală (din septembrie 2010), a exclamat: „Retorică pură fără substanță!”.

Alt sens al cuvântului *retorică* este cel de disimulare a realității, de minciună chiar³⁵.

Alte formulări întâlnite în spațiul public:

- „retorica electorală”;
- „retorica națională sau retorica ultranaționalistă”;
- „retorica patriotardă”³⁶;
- „retorica inflamată a vorbitorului”;
- „retorica antiromânească”;
- „retorica antiamericană”³⁷;
- „retorica comportamentală”;
- „retorica războinică”;
- „retorică a compătimirii” etc.

Criticul *Nicolae Manolescu*, referindu-se la „propozițiile” filozofului *Constantin Noica*, „invocă o retorică inversă”³⁸.

Președintele *Consiliului Superior al Magistraturii* a afirmat la un moment dat că „retorica publică a celor care spun că România e un stat polițienesc este exagerată. O sintagmă folosită de cei care au probleme penale” și „vor să acționeze după bunul-plac!”³⁹.

Termenul a fost și mai este utilizat și în analiza sau critica literară. De exemplu, o lucrare poartă denumirea „*Retorica parodiei*”⁴⁰, în care se analizează creațiile artistice ale unor autori ce imită în scrierile lor opere literare sau maniera de a scrie cuiva cu intenții satirice ori pentru a obține efecte comice⁴¹. Se vorbește chiar de „mecanisme retorice de realizare a discursului parodic”, adică de „modul în care parodistul se folosește de figurile de stil”⁴².

Constatăm, așadar, că termenului de retorică i se atribuie sensuri diverse, cu un conținut eminentemente precar, ce nu au legătură cu această artă și știință, totodată. Astfel, este ignorată și disprețuită adevărata retorică. Este demonstrată poate, în același timp, emfaza ori prețiozitatea exprimării acelor autori.

³⁵ Astfel, în articolul *Magistrații au luat plasă*, publicat în „Adevărul” din 11 septembrie 2009, p. 18, autorul său (*Liviu Avram*) scrie: „Așa-zisa subfinanțare a sistemului judiciar este doar o retorică de acoperire, iar motivul adânc al continuării grevelor e unul salarial și atât”.

³⁶ A. Pleșu, *Mică antologie a patriotismului amărât*, în „Adevărul” din 6 mai 2014, p. 8.

³⁷ Președintele SUA, Barack Obama, a declarat că „retorica antiamericană din Rusia este mai accentuată după revenirea lui Vladimir Putin la Kremlin...” (*Viorica Marin*, Obama: „Putin, copilul plictisit din ultima bancă”, în „Adevărul” din 12 august 2013, p. 11).

³⁸ N. Manolescu, *Ce e important și ce nu*, în „Adevărul” din 26-28 iunie 2015, p. 37.

³⁹ Conform cotidianului „Evenimentul Zilei” din 19 iulie 2013, p. 14.

⁴⁰ D. Petroșel, *Retorica parodiei*, Ideea Europeană, București, 2006.

⁴¹ DEX, p. 777.

⁴² D. Petroșel, *op. cit.*, pp. 24-25.

4.2. Definiții ale retoricii

Cele mai multe definiții ale retoricii au fost date în Antichitate, în condițiile apariției și înfloririi ei, atunci când i s-a acordat o maximă importanță pentru rolul său în funcționarea democratică a societăților grecești și romane.

O analiză critică a acestor definiții, formulate până la el, o face însuși *Quintilian* (35-96 d.Hr.), celebrul profesor roman de retorică, în nu mai puțin celebra lui lucrare „*Institutio Oratoria*” (Arta oratorică)⁴³: „... unii au numit retorica o simplă forță, alții știință, dar nu virtute; unii i-au zis exercițiu, alții artă care nu are nimic comun cu știința și cu virtutea; alții în sfârșit au numit-o chiar stricare a artei, adică gust greșit. Aproape toți, însă, au fost de acord că menirea oratorului *este să convingă sau să vorbească* în așa fel încât să convingă”, definiția cea mai răspândită în Antichitate fiind „retorica este forța de a convinge”. *Quintilian* adaugă că ceea ce el numește „vis” (forță), mulți o denumesc *potestas* (putere) sau *facultas* (ușurință de vorbă). La fel, *Cicero* a scris că datoria oratorului este „să vorbească în așa fel încât să convingă”. Metaforic, el definea retorica „lumina care dă strălucire minții”.

Un oarecare *Athenaeus* considera retorica „arta de a înșela”. Iar celebrul filozof *Platon* (427-347 î.Hr.) avea o atitudine contradictorie. El afirma că retorica este „o iscusință de a fermeca și plăcea”, dar și „un simulacru de politică și al patrulea fel de înșelătorie”. Retorica, în concepția lui, „manipulează cuvintele, datorită cărora se poate spune orice oricui, un lucru și contrariul lui, în pofida adevărului, care este unic și indivizibil, în orice caz, univoc... Pentru a-l manipula, oratorul se folosește de cuvinte, îl seduce, îl captează, îl farmecă și, în sfârșit, poate ajunge să-l facă să creadă ce vrea de la el”⁴⁴.

Isocrate (436-338 î.Hr.), celebrul orator grec, întrebat ce este elocvența a răspuns: „Este arta de a amplifica lucrurile mici și de a diminua lucrurile mari”.

Chiar și acum, în contemporaneitate se arată: „Retorica... termen peiorativ... De ce această discreditare? Mai întâi, pentru că retorica apare ca artă, dacă nu de a minți, cel puțin de a manipula oamenii prin discurs, un discurs tendențios și deschizător de capcane, precum o pledoarie, un manifest electoral, apologie...”⁴⁵.

Quintilian a apreciat definiția dată de *Cleonte* (unul din fondatorii stoicismului, contemporan cu *Zenon*, născut la 331 î.Hr., scriitor fecund, autorul poemului „Imn lui Zeus”): „retorica este știința de a vorbi bine”. Concluzia marelui profesor este: „dacă retorica însăși este știința de a vorbi bine, scopul ei suprem și ultim este de a vorbi bine”.

Desigur că, în același timp, retorica este *știința* ce cuprinde totalitatea conceptelor, principiilor și ideilor utilizate pentru convingerea auditoriului (ascultătorilor, publicului)

⁴³ A se vedea *Quintilian, Arta oratorică* (traducere, studiu introductiv, tabel cronologic, note, indici de M. Hetco), Ed. Minerva, București, 1974, vol. I, pp. 180-191.

⁴⁴ M. Meyer, *Principia rethorica. Teoria generală a argumentării*, Ed. Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2010, pp. 28-29.

⁴⁵ O. Reboul, *La rhétorique*, PUF, Paris, 1990, p. 5.